

**ІСТОРИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗБІРКИ
АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО «ПОВІСТКИ І ЕСКІЗИ»**

Марта ДРОГОМИРЕЦЬКА,

Львівський національний медичний університет імені Данила
Галицького, Львів (Україна)

**HISTORICAL AND FUNCTIONAL ASPECTS OF THE
COLLECTION «STORIES AND SKETCHES» BY AHATANHEL
KRYMSKYI**

Marta DROHOMYRETSKA,

Danylo Halytsky Lviv National Medical University,
Lviv (Ukraine)

zimenkovsky@meduniv.lviv.ua

Дрогомирецкая Марта. Историко-функциональные аспекты сборника Агатангела Крымского «Короткие повести и эскизы». Освещены историко-функциональные аспекты дебютного сборника А. Крымского «Короткие повести и эскизы из украинской жизни» (Коломыя-Львов, 1895), который является важным документом украинского модерна. Конструктивные и репрезентативные функции сборника в литературном процессе исследуются на основе его сопоставления с произведениями предшественников и преемников на тематическом, жанровом и стилевом уровнях. Инновационный характер имели рассказы, посвященные таким проблемам, как конфликт между поколениями, критика народнической традиции, осуждение мешанской ограниченности и ксенофобии, амбивалентная трактовка декаданса. Сборник отразил тенденции жанрово-композиционной фрагментаризации и приближения нарративных форм к технике «потока сознания».

Ключевые слова: Агатангел Крымский, проза украинского модерна, исторический и функциональный аспекты, влияние, рецепция, типология.

Вступ. Безперечно, історико-функціональне дослідження окремого твору в контексті епохи допомагає увиразнити літературний її ландшафт. Цей підхід важливий передусім для таких етапних явищ, як дебютна прозова збірка Агатангела Кримського «Повістки і ескізи з українського життя»: видана за неповних три десятиліття п'ять разів (1895, 1902, 1904, 1916, 1919), вона стала важливим чинником не лише на початковому, а й на наступних еволюційних етапах українського модерну.

Згідно з С. Павличко, політичне значення «Повісток і ескізів...» полягало в означенні ідейної вичерпаності українофільства, а літературне – у «стильовому перевероті, що його Кримський несвідомо здійснював у своїх невротичних текстах»¹. Т. Гундорова розглянула цю збірку у світлі естетики декадансу², а Г. Останіна прийшла до висновку, що А. Кримський був першим прозаїком, котрий звернувся до модерністського способу образного мислення³. Щоправда, менше вивченими залишаються проблематика й поетика ранньої прози митця у літературному просторі кінця XIX – початку XX століть.

Метою цієї статті є дослідження історико-функціональних аспектів дебютної збірки А. Кримського, зокрема, її дія(полі)логічних взаємин з поетикою епохи. Як відомо, твір значного художнього потенціалу є не тільки об'єктом, а й суб'єктом літерату-

рного процесу: актуалізуючи одні традиції, полемізуючи з іншими та запроваджуючи власні інновації, він здатен чинити зміни в жанрово-стильовій і проблемно-тематичній системі, продовжуючи, а інколи започатковуючи традицію. З історико-літературного погляду, зрештою, «так само важливі твори, що не так трансформують існуючу формацію, як виступають її досконалим утіленням...»⁴. Тому, крім генетичних, контактних і рецептивних аспектів, важливими є типологічні аспекти твору, який, вступаючи у тематичні, жанрові і стильові відношення з текстами, традиціями й тенденціями, стає конструктивним чинником літературної епохи та її естетичним репрезентатом.

Основна частина. Конструктивна і репрезентативна функції дебютної збірки А. Кримського чітко проявилися на проблемно-тематичному рівні. Одна з провідних у літературній традиції тема становлення юної особистості, тісно пов'язана з морально-етичною та соціальною проблематикою, звучала в романах Ч. Дікенса («Пригоди Олівера Твіста» та ін.), «Нарисах бурси» М. Помяловського, оповіданнях І. Франка («Малий Мирон», «Оловець» та ін.), Г. Сенкевича («Янко-музикант»), Панаса Мирного («Як ведеться, так і живеється», «Морозенко»), Б. Грінченка («Екзамен», «Сестриця Галя» та ін.), повістях «Гакльберрі Фінн» Марка Твена, «Серце» Е. де Амічіса тощо. На цьому тлі оповідання «Батьківське право» та інші твори

¹ Pavlychko S. Natsionalizm, seksualnist, orientalizm: Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho [Nationalism, Sexuality, Orientalism: Complicated World of Ahatanhel Krymskyi], K. Vyd. Solomii Pavlychko «Osnovy», 2000, P. 64-65.

² Hunderova T. Prolavleniia Slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu: Postmoderna interpretatsiia [The Manifestation of the Word. Discourse of Early Ukrainian Modernism: Postmodern Interpretation], K., Krytyka, 2009, P. 236-239.

³ Ostanina H. Ahatanhel Krymskyi. Osoblyvosti poetyky khudozhnoi tvorchoosti [Ahatanhel Krymsky. Features of Poetics], K., Tvim inter, 2008, 224 p.

⁴ Markevych H. «Dylemy istoryka literatury» [Literary Historian's Dilemmas], *Teoriia literatury v Polshchi. Antolohiia Tekstiv. Druha polovyna XX – pochatok XXI st.* K., Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2008, P. 50.

А. Кримського вирізнялися новаторським підходом до проблематики – молодий модерніст, перейшовши захоплення літературою російського «нігілізму» і загартувавшись у реалістичній школі І. Франка, зумів простежити, як у рамках «конфлікту поколінь» зароджується бунт юної особистості проти сваволі в сім'ї, школі і суспільстві.

У чому вбачаємо новації А. Кримського? Насамперед у рішучій «переоцінці цінностей» – розвінчанні фетишизованих моральних святощів, котрі увіковічують дійсний стан речей, ув'язнюючи самотійне критичне мислення в кайданах архаїчних стереотипів. «Що носило на собі печать авторитету, все сильно мучило хлопця» [с. 85], – таким бунтарським духом пройнявся гімназист-шестикласник Петрусь Химченко, начитавшись Белінського і Писарєва («Перші дебюті одного радикала», 1890). Ідеологічні маніфестації юного бунтівника складаються у своєрідну одісею: після низки зіткнень зі шкільними авторитетами він прибув на канікули в рідну Тихогородку, де отримав реноме нігіліста за те, що шокував міщанське середовище провокативною поведінкою – одягнув на спектакль вишиванку, прилюдно розмовляв українською мовою, наставив капкан на бундючного залицяльника своєї сестри, зловив на брехні батьків і взагалі знущався над облудними умовностями світського етикету. Подекуди нагадуючи пригоди невгамовного Тома Сойєра Марка Твена чи непосидючого Винниченкового Федька-халамидника, ці комічні витівки Петруся всією своєю сюжетною конструкцією вибудовують світлу життєву перспективу – з юного бешкетника виросте хороша вдумлива людина.

В оповіданні А. Кримського «Батьківське право» етичний конфлікт мав мало спільного із неповагою до батьків – насправді твір висловив протест молоді проти життя у брехні, проти розбіжності між словом і ділом, проти міщанської «моралі», для якої матеріальні цінності мають перевагу над духовними: тут вважають злочином залізти в чужий сад по груші, але виправдовують читання щоденника своєї дитини всупереч її волі. За спостереженням Б. Грінченка⁵, і «некультурна» куховарка Горпина, і «культурний» пан Ручицький обстоюють самоправство батьків, покликаючись на матеріальні взаємини в сім'ї і соціумі, засновані на приневоленні члена спільноти до обов'язку коритися та бути вдячною за користування корпоративними благами. Якщо ж виникає конфлікт, закон дає право здійснити примус до відновлення нормалізованих відносин.

З «Батьківським правом» перегукується морально-етичними акцентами оповідання Наталки Полтавки (Н. Кибальчич) «Його право» (1899): нещасна жінка з маленькою дитиною тікає від чоловіка-тирана, бо, згідно з судовим рішенням, той має намір відняти від неї її Тетяночку. В кульмінації підкреслено суперечність між «природним» правом любові і «людським» правом упокорення слабших: «– Яке «його право»? – нервово, кризь сльози, скрикнула Ольга. – Що суд йому

присудив?... Який то суд?... Я не можу жити з своїм чоловіком... він погана людина... він мене мучить... Я кидаю його... І суд відбирає в мене дитину... віддає її тому катові... що й її так буде мучити!... Який же то суд?!... Де тут правда?!... І по закону природи дитя належить до матері...

– А по людському закону до батька, – відповіла з тяжким смутком стара [мати Ольги – М.Д.]. – Не жінки писали той закон!... Ми по тих законах тільки карі приймаємо, а писати не можемо!»⁶.

Намагання добратися до механізмів суспільного упокорення особистості помітне й у новелі «Подарунок на іменини» (1912) М. Коцюбинського, де малолітній хлопчик, ставши свідком страти жінки-революціонерки, жажнувся узаконеного насильства, до якого імперська машина залучила його батька-поліцейського, звиклого до бездумного підпорядкування взаємн за комфортне життя: «Наче камінь зірвався згори і покотився під ноги. На бігу, круглий і грубий в своїй ватній шинелі, Доря промчався до риштування, замітаючи полами глину, гублячи синій картуз і розкриваючи широко руки.

Наскочив на жінку і з криком обняв її коліна.

Не треба!...»⁷.

Без сумніву, рання проза А. Кримського проклала дорогу пошукам молодих письменників-бунтарів, зокрема епатажній творчості В. Винниченка. Герої «Повісток і ескізів...», як і пізніші персонажі Винниченкових драм і романів – це вперті апологети парадоксальних ідей, фанати моральних експериментів. Так само «в малюванні патологічних образів інтелігентів попередником Винниченка в укр[аїнській] прозі був Агатангел Кримський...»⁸. Щоправда, обстоюючи індивідуалістичну засаду свободи людської особистості, А.Кримський не прийняв Ніцшевого ідеалу надлюдности, закликати звільнити тілесні бажання з-під ярма моральних заборон тощо. Ці та інші сумнівні тези перевіряли у своїх художніх лабораторіях В. Винниченко й автори «Української хати».

А ще А. Кримський випередив Винниченка у прийомах ідеологічної поляризації персонажів, роздвоєння їхнього внутрішнього стану, зображення кризь призму іронії, сарказму, легкого шаржування. У гротескному стилі, наприклад, змальовано подорожні митарства юного українофіла Павла Котовича (у виданні 1919 року – Олесья Присташа) з оповідання А. Кримського «В народ!» (1890) – вони схожі на пригоди Сервантесового Лицаря Сумного образу: наслідуючи улюбленого літературного героя Павла Радюка з роману «Хмари» І. Нечуя-Левицького, патріотично налаштований юнак одягнув вишиванку і спробував здійснити «ходіння в народ», однаке з реальним простолюдом так і не зміг порозумітися через комунікативний бар'єр – на пропозицію послухати Шевченка, селяни відповіли, що швець їм непотрібен, і, сприйнявши панича за шахрая чи божевільного, надавали стусанів і спустили собаку. Та Котович недовго клопотався дилемою: що робити з українолюбством, якщо враження від реального народу виявилися різко відмінними від літературного його

⁵ Hrinchenko B. "A. Krymskyi kak ukrainkii pisatel'" [A. Krymskyi as a Ukrainian Writer], *Kyevskaia Staryna*, 1903, T. 80, P. 115-136.

⁶ Poltavka Natalka. "Yoho pravo" [His Right] *Natalka Poltavka. Literaturno-naukovy visnyk*, 1899, T. 6, Ch. 1, P. 51.

⁷ Kotsiubynskyi M. "Podarunok na imenyiny" [The Name-Day Gift], *Tvory*, v 7 t. T. 3, K., Naukova dumka, 1974, P. 252.

⁸ Hlobenko M. "Doba modernizmu" [The Modern Period], *Entsyklopediia ukrainoznavstva, Zahalna chastyna (EU-I)*, München, New York, 1949, T. 2, P. 771.

зображення. Повернувшись із невдалої місії додому, він прийняв «соломонове рішення» – залишатися українофілом, але позбутися свого демократизму.

Облудне піклування про освіту для селян і негідна поведінка в буденній ситуації зближує з Котовичем Коростенка («Малорос-європеєць» В. Винниченка). Щоправда, Винниченко змалював не комічне «ходіння в народ», а трагедію революційного часу: переляканий пан розстріляв весільний похід, прийнявши його за селянський бунт.

Зрештою, у прозі сучасників можна помітити не лише паралелі, а й можливі запозичення. В оповіданні А.Кримського «Сирота Захарко» (1892) панич-«демократ» Олесь, віддавши на жорстоке побиття наймита-сироту Захарка за дрібну провину, не міг стриматися від ридань над ягнятком, що його роздушила підвода: «...мекаюче ягнятко ввижалося цієї ночі добрячому молодому українолюбовцеві навіть уві сні!»⁹. Цілком ймовірно, що через два десятка літ цю гротескную ситуацію творчо трансформував М. Коцюбинський у новелі «Кони не винні» (1912), де «ліберал» і «друг народу» Аркадій Петрович Малина, позірно обурений прибуттям карального загону для збройного упокорення повсталих селян, дає згоду на постій солдат у своєму маєтку, виправдовуючись турботою про їхніх втомлених коней: «Крізь одчинені двері доносилося іржання голодних коней, що вступали у двір, і бряжчало оружжя на козаках»¹⁰.

Так вишиковується ряд тематично споріднених творів: «Хмари» І. Нечуя-Левицького – «В народ!» А. Кримського – «Малорос-європеєць» В. Винниченка і «Кони не винні» М. Коцюбинського. Кожна ланка цього ряду відбиває певний історичний етап: плекання народницьких ілюзій у другій половині XIX століття; критику українофільства з позицій «Молодої України»; політизацію суспільної свідомості під час революції 1905-1906 років.

Збірка А. Кримського є помітною еволюційною ланкою і в інших проблемно-тематичних лініях українського модерну, як-от: висвітлення патріотичних почуттів і міжнаціональних стосунків («Psychopathia nationalis»), осуд міщанської обмеженості («Та хто ж справді тут винен?!»), зображення морального занепаду («Виривки з мемуарів...»), трактування декадансу як психічної недуги («Не порозуміються») тощо.

Оригінальність опрацювання цих мотивів у творах А. Кримського помітна на тлі попередньої традиції і творчості наступників. Скажімо, в оповіданні «Не порозуміються» народницький культ матері, споріднений із символічним образом України, цілковито, здавалося б, замінено зображенням буденних конфліктів відчужених членів сім'ї і хворобливим лейтмотивом декадансу: «Я – продукт сучасної цивілізації, я дегенерат, я декадент, я людина з fin de siècle, я неврастенік...»¹¹. Однак крізь похмуру атмосферу проривається промінь юнацького ідеалізму: автор ностальгійних щоденникових записів Андрій Лаговський називає Україну «матусенькою» і,

прибувши з чужини додому, цілує рідну землю. До речі, ставши пізніше героєм однойменного роману, Андрій упродовж семи років мандрів світами носив у глибині душі біль розриву з матір'ю і заспокоївся лише тоді, коли, повернувшись додому, примирився з рідною людиною.

Таким чином, герої «Повісток і ескізів...», хоча не раз збиваються на манівці, шукають шляхи повернення до свого Дому, через що й мотив декадансу, що його запровадив А. Кримський, змінюється мотивом духовного відродження. Амбівалентне трактування декадансу відрізняє «Повістки і ескізи...» від концепцій таких найближчих наступних літературних полотен, як «Зів'яле листя» І. Франка та «Блакитна троянда» Лесі Українки.

Рання проза А. Кримського відбила рух жанрової системи від реалістичної широкоформатної розповіді до фрагментарної імпресіоністики. Молодий автор дав у підзаголовках такі жанрові визначення: «оповідання» («Батьківське право», «Історія однієї подорожі», «Та хто ж справді тут винен?!»), «Перші дебюти одного радикала», «Не порозуміються»), «малюнок» («Сирота Захарко»), уривки зі спогадів («Виривки з мемуарів одного старого гріховоди»), «побрехенька без тенденції» («В народ!») і навіть «дещо...» («Psychopathia nationalis» має підзаголовок «Дещо з невропатології, дещо з етнографії, дещо – так собі дещо»). І хоча жоден твір не означений термінами, що винесені в заголовок книжки – ні «повісткою», ані «ескізом», до першої категорії тяжіють більші за обсягом твори («Перші дебюти одного радикала», «Psychopathia nationalis», «Не порозуміються»), а також тексти із хронологічно розлогою фабулою («Та хто ж справді тут винен?!», «Виривки з мемуарів...»). Решта творів мають ознаки ескізу (образка, нарис чи шкіцу) – їм притаманний сценічний спосіб побудови епізодів, в основі яких конфліктно напружені діалоги й монологи, перемежовані короткими авторськими нараціями, екскурсами в передісторію та коментарями.

Кут зору мінливий у збірці, тобто події висвітлюються з перспективи різних персонажів, на що звернув увагу І. Франко¹². Переважає нарація від третьої особи з коментарями наратора, крім оповідань «Та хто ж справді тут винен?!» та «Виривки з мемуарів...». «Виривки...» мають наративну форму мемуарних/щоденникових записок. Щоденниковий дієгезис дисонує з мімесисом і втрачає правдоподібність, коли починає описувати подію синхронну із процесом записування, наприклад, фіксуєчи напад істерики, що охоплює автора записок: «Мені здається, що серце моє спинається, я завмираю, в грудях схопило... Боже! Боже!!! Ісповідую Тобі, Господу Богу моему і Творцю вся моя прегрішення... Змилуйся, добрий Боже! Змиль...»

А-у-у-у-у! вий, проквіляй, старий вовчище, клацай зубами, жери всіх очима!.. А-у-у-у-у!... Ах, знов наближається пароксизм гістерики... Помилуй мя, Боже, по величій милости Твоїй... Miserere mei, Deus...»¹³.

Для безпосереднього відтворення хвилювань

⁹ Krymskyi A. "Syrota Zakharko" [Orphan Zakharko], *Tvory v 5 t.*, T. 1, K., Naukova dumka, 1972, P. 502.

¹⁰ Kotsiubynskyi M. "Koni ne vynni" [Horses Aren't to Blame], *Tvory v 7 t.*, T. 3., K., Naukova dumka, 1974, P. 273.

¹¹ Krymskyi A. "Ne porozumiutisia" [Misunderstand Each Other], *Povistky i eskizy z ukrainskoho zhyttia*, Kolomyia, Lviv, Z drukarni M. Bilousa i V. Manetskohu, 1895, P. 313.

¹² Franko I. "Do A.Iu. Krymskoho, 4 lystopada 1891" [Letter to A. Krymskyi, November 4, 1891], *Zibr. Tvoriv u 50 tt.*, T. 49, K., Naukova dumka, 1986, P. 303.

¹³ Krymskyi A. "Vyryvky z memuariv odnogo staroho hrikhovody" [Excerpts from the memoirs of an old sinner], *Povistky i eskizy z ukrainskoho zhyttia*, Kolomyia, Lviv, 1895, P. 198.

людської душі, нервових зривів, візій тощо якнайкраще надавалася стильова манера «потoku свідомості», яку вперше успішно застосував І. Франко ще у своєму ранньому оповіданні «Ріпник» (1877)¹⁴, а на початку ХХ століття її було доведено до філігранної майстерності у новелах «Невідомий» (1907) М. Коцюбинського, «Я (Романтика)» (1924) М. Хвильового та інших прозаїків.

Висновки. Започаткувавши добу модерну, збірка А. Кримського відіграла піонерську роль серед тематично споріднених творів, присвячених проблемам «батьків і дітей», молодіжного бунту, патріотизму і ксенофобії, декадансу як фізичної і духовної недуги. Його рання проза є проміжною ланкою в таких еволюційних етапах української прози: 1) реалістичний етап, для якого була притаманна ідеалізація простолуду, як засвідчив роман «Хмари» І. Нечуя-Левицького; 2) етап «Молодої України», коли криза народництва наприкінці ХІХ століття спричинилася до поширення настроїв «fin de siècle» і зародження новітнього українського світогляду – процесів, відтворених у «Повістках і ескізах...»; 3) імпресіоністично-неореалістичний етап початку ХХ століття, на якому М. Коцюбинський, В. Винниченко та інші висвітлили процеси революційної політизації суспільства.

Певний вплив на розвиток модерної прози «Повістки...» справили амбівалентним трактуванням декадансу, схильністю до жанрово-композиційної фрагментаризації та експериментами з нарративною формою, яка подекуди наблизилася до «потoku свідомості».

Marta Drohomiretska. Historical and Functional Aspects of the Collection "Stories and Sketches" by Agatangel Krymskyi. The article highlights the historical and functional aspects of debut prose collection "Stories and Sketches from Ukrainian Life" by Agatangel Krymskyi (Kolomyia-Lviv, 1895).

Having commenced the era of Ukrainian modernism, this collection became an important factor in the literary development. Getting to her study, the author relied on the conceptual principle that such a significant art paper of the era was not only the object but also the subject of the literary process: touching upon the importance of some traditions, arguing with others and introducing its own innovations, it was able to make changes in the literary landscape.

The author highlighted the constructive and representative functions of the book "Stories and Sketches...", comparing it with the works by both predecessors and successors of A. Krymskyi on thematic, genre and stylistic levels. For example, among thematically related works devoted to the problem of "fathers and children" the first priority was given to the short stories "Parental Rights" and "First Debuts of a Radical", which traced social and moral reasons for a young individual's rebellion against tyranny in the family, school and society.

Disagreeing with the traditions of patriarchal Ukrainophilism, the early prose by A. Krymskyi paved the way to the findings of young writers. Thus, three evolutionary stages of Ukrainian prose are defined: 1) the realistic stage of the late nineteenth century. This stage was inherent to the idealization of the common people, which was demonstrated in the novel "Clouds" by Ivan Nechuy-Levytskyi; 2) the phase of "Young Ukraine" in the last decade of the nineteenth century. Its worldview dominants, such as the crisis of populism, the birth of modern Ukrainian philosophy and distributing spirits, were reflected in the stories «fin de siècle», "To the People!", "Orphan Zakharko" by A. Krymskyi; 3) the stage

of impressionism and neo-realism in the early twentieth century, during which Mykhailo Kotsyubynskyi, Volodymyr Vynnychenko and other A. Krymskyi's successors highlighted a huge social and cultural gap between the denationalized intelligentsia and the Ukrainian people through the prism of irony and sarcasm, which led to the revolutionary politicization of social consciousness.

Such features of the early collection by A. Krymskyi as ambivalent interpretation of decadence, the tendency to genre-compositional fragmenting and experiments with narrative form, which sometimes approached the "stream of consciousness", obviously had a certain influence on the development of modern Ukrainian prose.

Key words: Ahatanhel Krymskyi, Ukrainian modern prose, historical and functional aspects, influence, reception, typology.

Дрогомирецька Марта – старший викладач кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Автор п'ятьох наукових статей. Коло наукових інтересів: літературознавство, викладання української мови як іноземної.

Marta Drohomiretska – a senior lecturer of Danylo Halytsky Lviv National Medical University. The author of five scientific articles. Research Interests: literature, teaching Ukrainian as a foreign language.

Received: 02-02-2017

Advance Acces Published: April, 2017

© M. Drohomiretska, 2017

¹⁴ Denysiuk I. Rozvytok ukraïnskoi maloi prozy XIX – poch. XX st. [The Development of Ukrainian Short Story of the XIX – early XX century], Lviv, Akademichnyi Ekspres, 1999, P. 96-97.